

Het Klimaatadaptatie Adviesteam
inventariseert en adviseert

De vraagtekens (en aanbevelingen) bij klimaatadaptatie

- ~ *Tien aanbevelingen van het
Klimaatadaptatie Adviesteam*
- ~ *De vraagtekens (en aanbevelingen)
bij klimaatadaptatie*
  - Weten, willen en werken*
  - Tijd voor de praktijk*
  - Een stresstest. En dan?*
  - Hoe kom je tot een visie?*
  - Wie doet wat op welk niveau?*
  - Hoe krijg je mensen mee?*
  - Hoe kun je klimaatbestendig bouwen?*
  - Een heldere rolverdeling afspreken*
  - Anderen meekrijgen met tijd én aandacht*
  - Koppelen van stresstesten en opgaven*
  - Inzetten op duurzame samenwerking*

Tien aanbevelingen van het Klimaatadaptatie Adviesteam

1. *Bespreek de opgaven van de stresstest in regionaal verband: wat zijn de regionale opgaven?*
2. *Maak in regionaal verband afspraken over wie welke opgaven op zich neemt en waarom.*
3. *Gebruik de uitkomsten van de stresstest als startpunt voor een gesprek met de samenleving en gezamenlijk onderzoek: waar moeten we de stresstest verdiepen? Wat zijn regionale drempels? Hoe komen we tot passende maatregelen? Dit creëert meteen draagvlak.*
4. *Klimaatbestendigheid kost tijd: begin niet groots, maar start met kleine overzichtelijke stapjes en vier de successen.*
5. *Benoem een ambtelijke én bestuurlijke trekker voor klimaatadaptatie in de regio en geef die ook tijd – borg dat bij management!*
6. *Nodig collega's van andere domeinen uit mee te denken over klimaatadaptatie en laat je verrassen door hun interesse en enthousiasme.*
7. *Bedenk bij elke ruimtelijke ontwikkeling: hoe kunnen we klimaatadaptatie meekoppelen? Bespreek werkzaamheden ook in regionaal verband.*
8. *Investeer in een duurzame regionale samenwerking: alleen ga je sneller, maar samen kom je verder.*
9. *Creëer betrokkenheid bij bewoners, bedrijven en instellingen met een goed, aanspreekbaar en helder verhaal en koppel het thema aan gelieerde duurzaamheidsthema's. Zorg dat duidelijk is wat je als overheid doet en wat bewoners zelf kunnen of moeten doen.*
10. *Zorg dat het crisismanagement op orde is, compleet met een draaiboek en heldere taakverdeling.*

Het Klimaatadaptatie Adviesteam inventariseert en adviseert

De vraagtekens (en aanbevelingen) bij klimaatadaptatie

In Nederland leven we omringd door water. Dat maakte ons inventief en wereldberoemd: onze deltawerken zijn internationaal een voorbeeld van hoe je omgaat met hoogwater vanuit zee. Maar hoe goed zijn we voorbereid op het snel veranderende klimaat? Op meer hoosbuien, hittestress, wateroverlast en lange perioden van grote droogte? Om ook in de toekomst prettig te kunnen wonen in Nederland, moeten we in hoog tempo onze steden en dorpen (her)inrichten. Tauw, ORG-ID en Platform31, aanvoerders van het ‘Klimaatadaptatie Adviesteam’ van het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie, helpen met een krachtig consortium gemeenten en regio’s bij hun klimaatadaptatie. We duiken daarvoor in het beleid, onderzoeken de vragen in de regio en komen tot aanbevelingen.

Waarom aan de slag met klimaatadaptatie?

In Nederland zijn we al druk genoeg met verschillende opgaven voor de toekomst. En we hebben al een goede reputatie op het gebied van watermanagement. Waarom moeten we dan nu ook werk gaan maken van klimaatadaptatie?

Een lange, droge en zonnige periode met hoge temperaturen klinkt als de perfecte zomer. Maar achter dat ideale strandweer gaat een hoop potentiële malaise schuil. Dat merken we nu al regelmatig: de gezondheid van de kwetsbaren onder ons lijdt onder die hitte en droogteschade speelt agrariërs parten. En als een allesverzengende hitte eindigt in fikse hoos- en onweersbuien, kunnen die agrariërs zeker zijn van schade aan hun oogst. Dan, wanneer de riolen al die regenval niet kunnen bijbenen en kelders, straten en tunnels blank en de kranten bol staan van zomerse overstromingen en waterschade, ziet ook de stadsmens de keerzijde van ‘dat lekkere zonnetje’. In een laagliggend en dichtbevolkt gebied als Nederland, dat door de bevolkingsgroei en de daardoor benodigde verstedelijking alleen maar verder dichtgroeit, moeten we ervan uitgaan dat dit soort rampberichten elk jaar erger worden. Door klimaatverandering neemt de kans op droogte, hitte, wateroverlast en overstromingen alleen maar toe. En als we ons hier niet op aanpassen, moeten we niet alleen wennen aan meer rampberichten, maar ook aan enorme uitgaven. Want als we niets doen, kan de schade in onze steden oplopen tot zo’n 70 miljard euro in de periode tot 2050.

Om potentiële schade te beperken, hebben gemeenten, waterschappen, provincies en het Rijk samen een nationaal plan opgesteld: het **Deltaplan Ruimtelijke adaptatie** (DPRA). Daarmee willen alle partijen het aanpassen aan de gevolgen van klimaatverandering – klimaatadaptatie – intensiveren en versnellen. Maar aanpassen aan een veranderend klimaat is makkelijker gezegd dan bedacht en gedaan. Want: wat betekent dit in de praktijk? Hoe kom

Snelheid is geboden, willen we het veranderend klimaat kunnen bijbenen.

je tot een goede strategie en gezamenlijke ambities, maar voorkom je jarenlange overleggen? Snelheid en slagvaardigheid zijn immers geboden, willen we het veranderend klimaat kunnen bijbenen. Overal in Nederland starten gemeenten, waterschappen en provincies nu met klimaatadaptatie. Vanuit het DPRA heeft het Klimaatadaptatie Adviesteam daarbij geholpen. In tien regio’s heeft dit team zes maanden meegekeken hoe klimaatbestendigheid opgepakt wordt en daarbij vraaggericht advies gegeven om de regio’s een stapje voorwaarts te helpen bij de uitvoering van het DPRA.

Weten, willen en werken

Welke maatregelen nodig zijn, is locatie-afhankelijk; de kwetsbaarheden verschillen van plaats tot plaats en daarvoor zijn de bijpassende ambities en aanpassingen telkens anders op lokaal en regionaal niveau. In het DPRA staat daarom de methodiek van ‘weten, willen, werken’ centraal: eerst brengen gemeenten, waterschappen, provincies en het Rijk in beeld wat hun kwetsbaarheden zijn (*weten*),

daarna formuleren ze hun ambities (*willen*) en gaan ze aan de slag om de leefomgeving klimaatbestendig en waterrobuust te maken (*werken*). Dat moet leiden tot een langjarige en planmatige aanpak van wateroverlast, hittestress en droogte en tot het beperken van de gevolgen van overstroming vanuit de zee, grote rivieren of meren.

In het DPRA zijn deze stappen verder uitgewerkt in zeven ambities die de waterrobuuste en klimaatbestendige inrichting moeten versnellen en intensiveren:

1. kwetsbaarheid in beeld brengen
2. risicodialoog voeren en strategie opstellen
3. uitvoeringsagenda opstellen
4. meekoppelkansen benutten
5. stimuleren en faciliteren
6. reguleren en borgen
7. handelen bij calamiteiten

Volgens deze ambities begint klimaatadaptatie dus met weten wat de lokale kwetsbaarheden zijn. Welke mogelijke effecten hebben extreme neerslag, hitte, droogte en eventuele overstromingen op de stad, het dorp en het landelijk gebied? Uiterlijk 2019 moeten alle gemeenten, waterschappen, provincies en het Rijk samen met de betrokkenen in hun gebied hiervoor een stresstest hebben gedaan. Daarmee krijgen gemeenten inzicht in lokale kwetsbaarheden als wateroverlast, hitte, droogte en overstromingen. Gemeenten moeten die test vervolgens elke zes jaar herhalen. Op basis van de lokale pijnpunten die uit de test blijken, gaan ze volgens de gestelde ambities eerst risicodialoog aan. Het doel van die risicodialoog is tweeledig: samen bespreken hoe je kwetsbaarheden in de eigen regio op- en aanpakt en tot een gezamenlijke agenda komen, maar ook het bewustzijn vergroten over welke kwetsbaarheden het veranderend klimaat gaat brengen. Die dialogen moeten op verschillende niveaus plaatsvinden, van wijk tot Rijk; alle belanghebbenden kunnen zo samen nadenken over oplossingen voor de opgaven die uit

REGIO BOWA

Kasper Spaan, adviseur klimaatadaptatie en ruimtelijke ontwikkeling Waternet

“Ik hoor het wel vaker: ‘Hoezo klimaatadaptatie, we doen toch al aan zonnepanelen?’ Het besef ontbreekt nog vaak wat klimaatadaptatie allemaal inhoudt en waar het allemaal betrekking op heeft. We moeten klimaatadaptatieve maatregelen niet alleen leren stapelen en hoofdzakelijk vanuit de waterkolom oppakken, maar ook verbinden aan het ruimtelijke en sociale domein. En overheden en bedrijven moeten het gesprek met de burger aangaan, want daar komt uiteindelijk de rekening terecht. Bovendien is klimaatadaptatie geen kwestie van eenmalig maatregelen nemen en klaar ermee. Klimaatadaptatie is juist een iteratief proces; de essentie is dat we hiermee nooit klaar zijn. Want je weet nooit wat morgen brengt, laat staan het klimaat van overmorgen. De essentie is dat we moeten leren omgaan met onzekerheden. Daar zijn we als overheden slecht in, omdat we traditioneel normatief en oplossingsgericht zijn ingesteld. Inspelen op klimaatverandering vraagt dus niet alleen om een breder besef van de raakvlakken en reikwijdte, maar ook om een hele andere zienswijze en benadering vanuit overheden en de maatschappij.”

de stresstest blijken. De dialogen zijn dus geen technische operatie, maar ook bijvoorbeeld een organisatorische en communicatieve uitdaging. Het grote voordeel is wel dat de dialogen bijdragen aan het stimuleren van initiatieven en het vinden van eventuele meekoppelkansen.

In 2020 moeten in heel Nederland die risicodialoog tot een adaptiestrategie leiden, inclusief uitvoerings- en investeringsagenda met afspraken over wie wat lokaal en regionaal gaat doen. Dat gaan meestal geen ‘losse’ projecten zijn, want één van de afgesproken ambities is dat ruimtelijke adaptatie zoveel mogelijk wordt ‘meegekoppeld’ met andere grote ruimtelijke opgaven, zoals (groot) onderhoud aan gebouwen, openbare ruimte, groen en infrastructuur, de energietransitie en de transitie naar een circulaire economie. Hoe maken we bijvoorbeeld hittebestendige woningen die tegelijkertijd gasvrij en duurzaam zijn? De ambitie is om al die verschillende aspecten zoveel mogelijk gelijktijdig aan te pakken. Zo hoeven we niet de straat open te breken voor bijvoorbeeld de verbreding van de riolering én nog een keer voor de aanleg van een eventueel gemeentelijk warmtenet.

Het is daarom ook van belang dat zoveel mogelijk verschillende publieke en private partijen betrokken zijn. Dat betekent dat gemeenten, waterschappen en provincies ook actief private initiatieven voor ruimtelijke adaptatie moeten stimuleren en faciliteren. Alle ambities worden vastgelegd in gemeentelijke, provinciale en nationale Omgevingsvisies en in uitvoeringsplannen van gemeenten, waterschappen, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven. Dat moet de adaptatieve bijdragen borgen. Ten slotte moeten gemeenten, waterschappen en provincies weten hoe te handelen als het ondanks alle genomen maatregelen tóch fout gaat.

Tijd voor de praktijk

Hoe werken de drie stappen van *weten, willen en werken* en de zeven ambities in de praktijk? Het Klimaatadaptatie Adviesteam is eind 2017 aan de slag gegaan om tien regio's te helpen bij hun klimaatbestendigheid:

- A50+
- Bestuurlijk Overleg Water AGV-gebied (BOWA)
- Friesland
- Groningen
- Hart van Brabant
- Hart van Holland
- Maas en Mergelland
- RIVUS
- Voorne-Putten
- Zeeland

Tijdens de eerste kennismakingsgesprekken keek het adviesteam eerst waar de betrokken regio's allemaal tegenaan lopen bij klimaatadaptatie. Welke vragen leven bij de betrokken gemeenten en regionale samenwerkingsverbanden? Dat blijkt er een hoop te zijn. Het begint bijvoorbeeld al met de vraag wat klimaatbestendigheid allemaal omvat en hoe je de resultaten uit de stresstesten vertaalt naar risico's en kansen voor de regio.

Waar lopen regio's tegenaan?

Nut en noodzaak zijn helder en het theoretisch stappenplan ligt klaar. Dan wordt het tijd om tot actie te komen. Maar waarop lopen regio's vast? Wat belemmert klimaatadaptatie in de praktijk?

Betrokkenheid speelde eveneens met regelmaat een rol in de gestelde vragen. Hoe betrek je bijvoorbeeld de interne organisatie, maar ook bewoners, bedrijven, instellingen en achterblijvers?

Per regio heeft het Klimaatadaptatie Adviesteam gevraagd wat zij beschouwen als de belangrijkste drempels. Daaruit blijkt dat hulp van het Klimaatadaptatie Adviesteam het meest gewenst was bij de volgende vragen:

1. Hoe kom ik van stresstest naar ambitie en visie?
2. Wat regel ik lokaal en wat doe we regionaal?
3. Hoe krijg ik anderen mee?
4. Hoe combineer ik de woningbouwopgave met klimaatadaptatie?

REGIO A50+

Frank Geenen, beleidsadviseur gemeente Oss

“Vaak wordt gedacht ‘een watergangetje erbij en dan is het wel goed’. Maar klimaatadaptatie is geen optelsom van maatregelen die je even snel kunt bedenken en toepassen. Het vergt een hele andere mindset. We moeten andere mensen en andere vakgebieden meekrijgen, bijvoorbeeld vanuit ruimtelijke ordening en stedenbouwkunde, en ze inspireren om samen, voorbij het geld en met een integrale blik te kijken naar gebiedsontwikkeling. Wat is echt nodig en gewenst? Met het adviesteam hebben we een bijeenkomst georganiseerd en casussen besproken met mensen vanuit verschillende beleidsdomeinen. Ondanks de enthousiaste reacties is het geen knop die je even om zet. Dus dat enthousiasme willen we dit najaar gebruiken om verder te werken aan draagvlak, acceptatie en bewustwording. Binnen de organisatie én bij inwoners. En misschien helpt die warme zomer daarbij, want zelfs onze parkeermeters hadden last van de hitte; duidelijk een teken dat aanpassingen op diverse vlakken nodig zijn.”

Hokjesdenken opdoeken

Traditioneel wordt in de regio Voorne-Putten, zoals elders in Nederland, sectoraal gewerkt. Ieder beleidsdomein werkt daardoor los van het andere en overlap komt weinig voor. Dat moet veranderen vindt de regio. Klimaatadaptatie moet breder gedragen worden binnen de overheidsorganisaties en klimaatbestendigheid moet vanzelfsprekend zijn in de visie- en

planvorming en in projecten. Een klimaatbestendige inrichting van een straat, buurt, wijk of een ander gebied moet automatisch in samenhang worden gezien met andere opgaven die in de leefomgeving spelen. Dat betekent dat verschillende disciplines, organisaties, publieke en private partijen moeten samenkomen. Wat betreft klimaatadaptatie werken de gemeenten Brielle, Hellevoetsluis

en Westvoorne al langer samen. In 2017 hebben de vier bijvoorbeeld de klimaatadaptatiestrategie ‘Voorne-Putten houdt het hoofd koel’ opgesteld. Maar hoe krijgen zij hun ambtelijke organisaties mee met dit onderwerp? Met een werksessie aan de hand van drie actuele casussen hielp het Klimaatadaptatie Adviesteam de gemeenten het bewustzijn (verder) stimu-

leren. De sessie bracht een belangrijk inzicht: met verschillende disciplines al vroeg in de processen praten over klimaatbestendigheid, levert altijd meerwaarde op voor de buurt of wijk én stimuleert onderlinge samenwerking.

Opvallend weinig vragen gaan over de inhoud of de techniek, zo blijkt dus uit die eerste inventarisatie. Vier thema's komen vooral terug:

- Wat te doen qua organisatie (wat heb ik nodig aan mensen en middelen?)
- Communicatie (wanneer betrek ik welke stakeholders?)
- Borging (hoe leg ik afspraken vast in contracten?)
- Strategie (hoe kom ik van stresstest en risicodialog tot strategie?)

Ofwel: de stap van *weten* naar *willen* blijkt lastig en veel gemeenten of regio's blijven dan ook hangen op de tweede stap van de zeven stapsgewijze ambities – hoe je van risicodialog komt tot strategie. Door de focus op dit proces van *weten* naar *willen* zijn de financiën achterwege gelaten; dit komt vooral pas terug in de stap naar *werken*.

Een stresstest. En dan?

Uit de kennismakingsgesprekken met de tien regio's blijkt dat het kennisniveau onderling sterk verschilt. Frappant is bijvoorbeeld dat niet alle regio's een helder beeld hebben van alle mogelijke gevolgen van het veranderend klimaat. Bij stresstesten worden onder andere daardoor niet altijd alle mogelijke klimaateffecten volgens het Deltaplan meegenomen. De stresstest wordt vooral ingezet om pijnpunten te achterhalen wat betreft wateroverlast, terwijl hitte, droogte en overstromingen eveneens een belangrijk gevolg zijn van klimaatverandering. Daarop moet ook worden getest en ingespeeld bij de (her)inrichting van het gebied.

Hoe de stresstest wordt uitgevoerd, heeft bovendien invloed op de daadkracht van de regionale samenwerking. Binnen het samenwerkingsverband A50+ – dat bestaat uit de gemeenten Bernheze, Boekel, Landerd, Meierijstad, Oss, Uden en waterschap Aa en Maas – is voor de hele regio een stresstest *light* gedaan. Maar doordat dit destijds als regio is opgepakt, blijkt dat de individuele gemeenten deze stresstest nauwelijks kennen of gebruiken. En dat belemmert een gezamenlijke aanpak. In de regio Friesland is het **Fries Bestuursakkoord Waterketen 2016-2020**, bestuurlijk vastgesteld en werken alle Friese gemeenten, Provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en Vitens samen. Zij

REGIO GRONINGEN

Martijn Schuit, beleidsmedewerker gemeente Groningen
 “Eigenlijk zijn wij andersom begonnen; we hebben met het adviesteam eerst gekeken naar het werken, gingen dat vertalen naar het willen en zijn uitgekomen bij het weten. We zijn namelijk aan de slag gegaan met klimaatadaptatie aan de hand van een concrete bouwopgave. De gemeente Groningen groeit en daar zijn woningen voor nodig, zoveel mogelijk binnen het stedelijke gebied. Het ‘compacte stad’-idee is daarbij leidend. Met het adviesteam hebben we gekeken naar een herontwikkelingslocatie (voormalig Suikerfabrieksterrein) en die aanpak werkte: we kregen écht grip op wat klimaatadaptatie in de breedte betekent en in de praktijk. Die kennis kunnen wij goed gebruiken voor volgende locaties. Want ook hier werd bij klimaatverandering vooral gedacht aan water. Maar de link tussen bomen en hitte zat nog niet tussen de oren. Wat vooral hielp, waren de visualisaties met ‘als dit, dan dat’-scenario's om het onderwerp te laten leven voor bijvoorbeeld stedenbouwkundigen. Nu moeten we voorkomen dat deze kennis niet in een la verdwijnt en andere regio's meekrijgen. Want klimaatadaptatie moet je natuurlijk samen oppakken.”

Een tijdlijn uitdenken

De regionale light stresstest is gedaan en voor hemelwateroverlast en hitte in de bebouwde omgeving zijn de effecten in beeld gebracht. Wat nu? Voor het BOWA, dat bestaat uit het Waterschap Amstel Gooi en Vecht en alle inliggende achttien gemeenten, hielp het Klimaatadaptatie Adviesteam bij het opstellen van een tijdlijn inclusief acties

en producten. Eén van die producten is een bouwsteencatalogus met samenhangende instrumenten, beleidsmaatregelen, teksten, bestuurlijke overeenkomsten en stappenplannen. Hiermee kan iedere gemeente of organisatie zijn eigen pad neerzetten en ruimte vinden voor lokaal maatwerk, maar hoeft niet het wiel opnieuw uit te vinden.

Dit helpt ook te prioriteren, quickwins te pakken, parallelle sporen te programmeren en focus aan te brengen, zonder opgaven weg te schuiven naar een verre toekomst. Daaruit volgt ook een beslisboom per gemeente: wat moet wanneer besloten zijn? Zo krijgt iedere partij een beter beeld van de eigen opgaven en kan de regio beter

faciliteren, omdat het weet wie wat wanneer nodig heeft. Bovendien weten de gemeenten van elkaar wie waarmee bezig is en kunnen de buurgemeenten elkaar gericht helpen door ervaringen en behaalde resultaten onderling te delen.

REGIO MAAS EN MERGELLAND

Gerard Wijnands, beleidsmedewerker stedelijk water team wonen en leefkwaliteit, gemeente Maastricht

“Het is een utopie om te denken dat je alle klimaatrisico's in één keer kunt oplossen. Het gaat om prioriteiten stellen en om accepteren dat we niet binnen een paar jaar klimaatadaptatie in al haar breedte kunnen oppakken. Om de burger daarin mee te nemen, hebben we advies gevraagd. Communicatie is niet van oorsprong onze hoofdtak, maar wel broodnodig om die acceptatie en het juiste gedrag bij burgers te creëren. Dankzij het adviestraject hebben we nu wel meer inzicht in het gedrag van mensen en dat helpt bij onze communicatiemomenten. Toch blijft het lastig om mensen die hoog en droog zitten mee te krijgen. Daarvoor zijn wellicht ook financiële prikkels nodig én begeleiding. Want je kunt mensen wel overtuigen een regenton aan te schaffen, maar ze moeten ook weten hoe je die gebruikt. Met communicatie, financiële prikkels, educatie en door zelf het goede voorbeeld te geven, kom je een heel eind. Zoals het adviesteam ook aanbeveelt, onderzoeken we of we een regionale trekker voor klimaatadaptatie kunnen installeren. Die kan misschien ook de weg vinden in het woud der subsidies. Samen met een uniforme, landelijke regeling met heldere criteria, een duidelijke ‘pakkans’ en ruime deadline komen we nog verder.”

hebben wel een gezamenlijke stresstest ontwikkeld voor al het bebouwde gebied, weliswaar vooralsnog alleen voor de onderdelen wateroverlast en hittestress. Volgens de drie gemeenten Ooststellingwerf, Weststellingwerf en Opsterland en Wetterskip Fryslân, die hulp kregen van het Klimaatadaptatie Adviesteam, geeft die gezamenlijke stresstest “veel energie” en levert het korte lijnen op tussen de verschillende betrokken partijen.

Een gezamenlijke stresstest kan dus een positieve start zijn van het klimaatadaptatietraject. En daar ligt een kans voor gemeenten. Uit de gesprekken blijkt bovendien dat een stresstest kan helpen om betrokkenheid te creëren. Door een hevige regenbui te simuleren én de resultaten hiervan openbaar te maken, zien bestuur, maar ook bewoners, bedrijven en instellingen dat bijvoorbeeld het risico groot is dat bij wateroverlast rioolwater op straat komt. De regio Friesland wil de informatie uit stresstesten dan ook gebruiken om een duidelijk verhaal te vertellen aan de gemeenschap. Dit moet bijdragen aan de bewustwording.

Hoe kom je tot een visie?

Volgens Stefan Kuks, voorzitter van de stuurgroep Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie, is in mei 2018 **een groot deel van alle gemeenten** al begonnen met het lokaliseren van zwakke plekken met een stresstest. En ook alle gemeenten die aanklopten bij het Klimaatadaptatie Adviesteam zijn gestart met de test. Maar wat doe je met de resultaten uit die stresstest? Die vraag stelden de gemeenten Dongen, Gilze en Rijen, Goirle, Hilvarenbeek, Loon op Zand, Oisterwijk, Tilburg en Waalwijk, en de waterschappen Brabantse Delta en De Dommel, verenigd in de werkeenheden Doelmatig Waterbeheer Hart van Brabant (DWHvB) aan het adviesteam. Gezamenlijk is al een **stresstest light** gedaan en in 2016 zijn ook lokale klimaatateliers gehouden bij vrijwel iedere gemeente in de regio en kaarten gemaakt met knelpunten en kansen op lokaal en regionaal niveau. Desondanks blijkt het tóch

lastig om door te pakken op de tweede ambitie van het DPRA en te komen tot een gezamenlijke strategie. Wie wil komen tot gedeelde ambities, moet eerst de eigen concrete opgaves helder hebben en die vervolgens regionaal koppelen. Over die koppeling adviseerde het Klimaatadaptatie Adviesteam aan de regio Hart van Brabant. Tilburg kent bijvoorbeeld veel verharding en de gemeente voert nu water zo snel mogelijk af naar de rand van de stad, terwijl andere gebieden in de regio verdrogen. Dat kan anders: door regionale opgaven te koppelen, kom je tot een regionale ambitie: samen gaan we verdroging tegen door water op bepaalde plekken in de regio vast te houden. Volgens het adviesteam helpt het daarbij dat iedereen scherp heeft wat het gezamenlijke doel is: waarom wil je eigenlijk samenwerken? Met een maatwerksessie heeft het Klimaatadaptatie Adviesteam de regio Hart van Brabant verder op pad geholpen. Daarbij zijn twee regionale gebiedsopgaven onder de loep genomen en is in klimaatateliers verkend welke mogelijkheden die opgaven bieden voor klimaatadaptatie. Tijdens de sessie kreeg Hart van Brabant bovendien een eerste antwoord op de vraag: op welke punten verwacht iedereen meerwaarde van de regionale samenwerking?

Wie doet wat op welk niveau?

Meerdere regio's kampten met vragen rondom de regionale afstemming en wie wat doet op welk niveau. Wie neemt welke taken en welke verantwoordelijkheden? Hoe vullen we de samenwerking in? Ook in West-Overijssel loopt het (afvalwaterketen) samenwerkingsverband **RIVUS** – dat bestaat uit de gemeenten Dalfsen, Deventer, Kampen, Olst-Wijhe, Raalte, Staphorst, Zwartewaterland, Zwolle en het waterschap Drents Overijsselse Delta – tegen dit vraagstuk aan bij de klimaatopgave. In 2013 is afgesproken samen te werken aan een klimaatbestendige regio onder het motto “zonder blauw, wordt het groen geel”. Adaptatie is volgens de regio nodig voor het beperken van wateroverlast, hittestress, watertekorten en waterkwaliteitseffecten en daarbij wil de regio zich op de haalbare meerwaarde richten. De wil om met klimaatadaptatie aan de slag te gaan is er dus wel, maar de uitvoering staakt. De gemeenten willen wel verder, maar het wat en hoe op lokaal en op regionaal niveau bepalen en dit bestuurlijk verankeren, blijft lastig.

Uit de QuickScan Klimaatadaptatie door advies- en ingenieursbureau Tauw bleek in 2017 dat het initiatief voor klimaatadaptatie binnen de regio veelal vanaf de werkvloer komt; bestuurders lijken nog te weinig betrokken. Ook is de personele capaciteit, de aanwezige kennis en het budget beperkt en bij de meeste gemeenten is bovendien een trekker voor klimaatadaptatie niet aanwezig. Tijdens de twee werksessies met het adviesteam bleek bovendien een ambtelijke verdeeldheid binnen de betrokken gemeenten; er zijn verschillende meningen over wat het RIVUS allemaal kan en moet doen. Het gaat dan vooral over de vraag in hoeverre klimaatadaptatie past binnen het huidige samenwerkingsverband, dat juist is gefocust op de afvalwaterketen. Hoe wordt bijvoorbeeld ruimtelijke ordening bij klimaatadaptatie betrokken?

Volgens het adviesteam is het belangrijkste voor RIVUS dat er consensus is over de ambities en doelstellingen vanuit

de verschillende partijen en dat het helder is waar het eigenaarschap voor klimaatadaptatie ligt. Vooralnog is RIVUS een samenwerkingsverband op de afvalwaterketen en (nog) niet op klimaatadaptatie. Daarbij zijn ook andere beleidsdomeinen betrokken en die zijn niet vertegenwoordigd binnen RIVUS. Een samenwerking op klimaatadaptatie ligt dan ook (nog) niet binnen de scope. Daarom heeft het Klimaatadaptatie Adviesteam voorgesteld eerst de brede opgave van klimaatadaptatie voor de regio te beschrijven en vervolgens te bepalen óf en hóe dat past binnen de huidige RIVUS-organisatie. Is er bijvoorbeeld behoefte aan een aparte organisatie voor klimaatadaptatie? Ofwel: het RIVUS moet eerst het ‘wat’ en ‘waarom’ uitwerken en kan pas daarna aan de slag met het ‘hoe’. Daarbij adviseert het adviesteam de zeven landelijk afgesproken ambities als basis te gebruiken om te bepalen wat de gemeenten doen, wat het waterschap en de provincie doen en wat gezamenlijk via het RIVUS wordt opgepakt.

Hoe krijg je mensen mee?

In de regio Maas en Mergelland bestaat dankzij een stresstest vooral een helder beeld van de risico's op en bij wateroverlast. De samenwerkingspartners werken binnen het (afval)waterbeheer Maas en Mergelland – bestaande uit de gemeenten Eijsden-Margraten, Gulpen-Wittem, Maastricht, Simpelveld, Vaals, Valkenburg aan de Geul, Meerssen en Waterschap Limburg – aan een kaart met een prioritering van de eerste honderd aan te pakken pijnpunten door klimaatverandering. In de gemeentelijke rioleringsplannen, die naar aanleiding van het gezamenlijk regionaal waterplan zijn opgesteld, is het onderwerp klimaatadaptatie bovendien bestuurlijk verankerd. De doelen zijn vrijwel helder en de interne commitment lijkt geregeld, toch waren extra handvatten vanuit het Klimaatadaptatie Adviesteam welkom. Want de betrokkenheid van burgers bij klimaatadaptatie laat nog te wensen over. En die betrokkenheid is belangrijk omdat bewoners,

REGIO ZEELAND

Maurits Schipper, adviseur omgevingsbeleid en waterbeheer Waterschap Scheldestromen:

“Klimaatadaptatie is moeilijk grijpbaar. We zijn allemaal van goede wil en de oplossingen zijn er, maar het goede doen? Dat komt nog niet van de grond. Juist omdat het vraagt om veel tijd, investeringen en maatwerk. In onze samenwerking met gemeenten maakt de decentralisatie de ruimte beperkt om klimaatadaptatie goed op te kunnen pakken. Het Klimaatadaptatie Adviesteam heeft ons wel geholpen bij de bewustwording binnen de eigen organisaties. Met een bustour langs regionale pijnpunten hebben we managers en bestuurders bewust gemaakt van de urgentie van klimaatadaptatie. Tegelijkertijd was het fijn om via het adviesteam te spiegelen met andere regio's; wij zijn niet de enige die worstelt met de breedte van het onderwerp en met die bewustwording. Daarin kan de landelijke overheid ook een rol spelen: door juist de breedte en het belang van klimaatadaptatie te benadrukken. Een publieke campagne kan ons helpen om meer draagvlak en bewustwording te creëren.”

maar ook bedrijven en instellingen een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan klimaatadaptatie. Veel kleine ingrepen kunnen samen een groot effect hebben. Zo kan bijvoorbeeld **Operatie Steenbreek**, waarbij bewoners worden aangemoedigd hun tuin te vergroenen, in sommige gevallen voorkomen dat verbreding van riolen nodig is om hevige regenval op te vangen. Het Klimaatadaptatie Adviesteam toonde Maas en Mergelland met inzichten vanuit de gedragspsychologie tijdens een workshop en in een handreiking hoe je betrokkenheid creëert bij het bredere thema. Daarbij is bijvoorbeeld psycholoog en econoom Per Espen Stokes aangehaald,

die jarenlang onderzoek deed naar de **uitvluchten die we gebruiken om niet te hoeven nadenken over klimaatverandering**. Daaruit blijkt dat bewustwording doorgaans niet leidt tot gedragsverandering, vanwege de manier waarop het menselijk brein werkt. Gedragsverandering is wel mogelijk door inzichten van de psychologie slim toe te passen in communicatie. Psychologisch inzicht toont namelijk aan dat het aloude mantra kennis-houding-gedrag precies omgekeerd werkt: prikkel bewoners, bedrijven en instellingen tot ander gedrag, dan verandert hun houding en zoeken ze zelf naar achtergrondinformatie.

Tijdens de workshop werd ook benadrukt dat we gemiddeld zo'n 8.000 boodschappen per dag op ons afkrijgen. Dat kunnen we lang niet allemaal verwerken. Zo'n 95 procent van ons gedrag is bovendien onbewust. Pas als je, bijvoorbeeld door een prikkel vanuit de gemeentelijke communicatie, uit je ritme gehaald wordt, ga je bewust nadenken over je handelingen. Ofwel: we moeten begrijpen hoe bewoners denken, zelf het goede voorbeeld geven en hen duurzaamheid laten ervaren en vervolgens de juiste houding en gedrag makkelijk maken en faciliteren. Naast deze inzichten heeft het Klimaatadaptatie Adviesteam ook in de workshop en handreiking 'Kansen respons extreem weer' geadviseerd over hoe, wat en

wanneer je communiceert over wateroverlast, van dag tot dag, in respons op extreem weer (en hoe je komt tot een bredere, actieve betrokkenheid bij de bewoner. Het adviesteam adviseerde bijvoorbeeld over klimaatadaptatie meekoppelen bij bestaande events, prijsvragen, nieuwsbrieven en om de tweezijdige communicatie te intensiveren via het online **participatieplatform Met Elkaar** en de website **Water in Balans** – beiden van Waterschap Limburg –, waarop bewoners kunnen lezen wat ze kunnen doen bij wateroverlast.

Hoe kun je klimaatbestendig bouwen?

Naast voorbereiden op klimaatverandering heeft Nederland ook andere grote opgaven, zoals de energietransitie en de verstedelijkingopgave. Nederland wil volgens het nieuwe Klimaatakkoord in 2050 aardgasvrij zijn en daarvoor moet worden overgeschakeld op elektriciteit, stadsverwarming of biogas. Ook heeft Nederland tot 2040 één miljoen extra woningen nodig, vooral binnen de bestaande stedelijke gebieden, waar de meeste mensen willen wonen. Volgens de zeven landelijk afgesproken ambities moet klimaatadaptatie bij zoveel mogelijk ruimtelijke vragen worden 'meegekoppeld'. Maar hoe valt klimaatbestendigheid te rijmen met de energietransitie en de grote

REGIO VOORNE-PUTTEN

Hanna Borren, beleidsmedewerker water en klimaatadaptatie, gemeente Hellevoetsluis

“Binnen de gemeente ben ik de trekker voor klimaatadaptatie. Maar ik kan het natuurlijk niet alleen. Klimaatadaptatie is een breed onderwerp met diverse raakvlakken en moet dus ook breed gedragen worden binnen de eigen organisatie; je hebt een breed netwerk nodig met mensen die allemaal betrokken zijn vanuit hun vakgebied. Het Klimaatadaptatie Adviesteam heeft geholpen om dat netwerk te activeren. We nodigden professionals uit verschillende werkvelden uit voor een werksessie – en dus niet alleen de standaard rioleringsmensen. Uiteindelijk kwamen er mensen vanuit zeven verschillende beleidsdomeinen! Dat had ik tevoren niet durven hopen. Tijdens de sessie zijn we aan de slag gegaan met drie casussen waarmee iedereen ergens wel raakvlakken had. En dat werkte; je merkte dat iedereen goed meedacht. Achteraf kreeg ik ook erg goede reacties. Hopelijk heeft deze werksessie het zaadje geplant bij iedereen: welk aandeel heb ik bij klimaatadaptatie? Welke rol kan ik spelen? Dat moeten we nog zien.”

Klimaat effecten uittekenen

In de gemeente Groningen heeft het Klimaatadaptatie Adviesteam voorgesteld om met kaarten te werken waarin wateroverlast en hittestress wordt weergegeven op basis van echte data en rekenmodellen. Daarmee is een globale 'vlekkenkaart' uit de stedenbouwkundige visie met kentallen omgezet in een 'globaal matenplan', waarin de maximale maatvoering van de bouw-

massa's staan weergegeven. Hierdoor is het mogelijk om een stresstest hitte en wateroverlast voor het toekomstige gebied uit te voeren.

Deze kaarten hebben geleid tot meer inzicht in welke maatregelen wel en niet effectief zijn. Zo blijkt dat robuuste bomen en laanstructuren veel effect hebben op de gevoelstemperatuur, terwijl dat voor open

water veel minder het geval is. Ook blijkt dat 'het gebied in haar omgeving' bekijken heel waardevol is omdat zo klimaatknelpunten in de omgeving meegenomen worden en eventueel opgelost kunnen worden.

De ambitie was om dit in een serious game-omgeving te doen met realistische 3D-werelden, en om zo verschillende rekenmodellen en thema's als milieu, duur-

zaamheid en veiligheid te toetsen in een bepaald gebied. Helaas lukte dit door de beperkte tijd en middelen niet, maar het blijft een optie voor andere regio's of voor het vervolgtraject.

REGIO FRIESLAND

Karel Veeneman, programmamanager Wetterskip Fryslân

“Klimaatadaptatie is geen kwestie van rekenen, het gaat om het gesprek voeren. Dat inzicht hebben wij als techneuten hard nodig. We hebben de neiging ons blind te staren op de cijfers en te denken in oplossingen. Maar bij klimaatadaptatie gaat het soms ook om risico’s accepteren. Is iets wel een écht knelpunt? En wat is dan eventueel een volgende stap? Daarvoor moet je de dialoog aangaan en het onderwerp vanuit het bredere perspectief bekijken. Bij de workshop die we met het Klimaatadaptatie Adviesteam hebben gedaan, waren bijvoorbeeld ook mensen uit ruimtelijke ordening en het sociale domein aanwezig. Die werpen toch een ander licht op de vraagstelling: welk effect hebben eventuele maatregelen op de leefomgeving van inwoners? Die workshop was voor ons het begin van de risicodialogen; een eerste oefening in hoe je met verschillende domeinen komt tot een visie op klimaatadaptatie.”

verstedelijkingsdruk? Dat is precies de vraag waarmee de **gemeente Leiden** aanklopte bij het Klimaatadaptatie Adviesteam. Samen met negen buurgemeenten en het Hoogheemraadschap van Rijnland onderzoekt Leiden de gevolgen van de verdere verstedelijking langs de Oude Rijn. Met de opgave om nog 30.000 woningen in het gebied toe te voegen tot 2040, is de vraag urgent hoeveel woningen precies mogelijk zijn als je rekening houdt met de energietransitie en klimaatadaptatie. Leiden Zuidwest gaat de komende jaren verder verdichten. Daarbij gaat de wijk meteen van het gas af en wordt ook de riolering vernieuwd. Maar wat als de gemeente de wijk ook klimaatbestendig wil maken? Hoeveel ruimte blijft dan over? Hoewel de gemeente wel had nagedacht over

het combineren van de verduurzaming en de verstedelijkingsopgave, is klimaatadaptatie, maar ook het verkeerssysteem, het sociale domein en het natuurlijk systeem in eerste instantie buiten beschouwing gelaten.

In de eerste plannen werd geopperd dat de regio door de verdichting de kans krijgt “de diversiteit uit te breiden en de groengebieden beter te definiëren”. Dat is risicovol. Klimaatadaptatie vraagt namelijk juist om ruimte; om groene ruimte om hittestress tegen te gaan en als plekken voor het vasthouden, afvoeren en bergen van hemelwater. ‘Van het aardgas af’ vraagt bovendien om ruimte in de grond, om grote buizen voor warmtedistributie, en dat betekent een extra drukke ondergrond waardoor er minder ruimte is voor het aanleggen van een gescheiden regenwatersysteem en het behoud van bomen. Gerenommeerde partijen als de Urbanisten en Deltares bekeken voor Leiden in detail hoe de woningbouwopgave, energieopgave en klimaatadaptatie gecombineerd kunnen worden. De vraag aan het Klimaatadaptatie Adviesteam was hoe de gemeente daarvan kon leren en wat dit betekent voor de totale woonopgave van 30.000 woningen in de regio, die vooral zal landen in het verstedelijkte gebied langs de Oude Rijn. Het adviesteam hielp de gemeente te komen tot een eigen analysekader, waarin de indeling in schaalniveaus, van regio tot huis en erf, klimaateffecten, wijktypologieën en het natuurlijk systeem werden meegenomen, om zo te komen tot meer inzichtelijke bestuurlijke keuzes. Ook adviseerde het adviesteam een verkennende analyse van de rol voor waterafvoer en waterberging in de regio. Daarnaast kan een analyse van de ondergrond, bijvoorbeeld met een stads- en wijkgenees – een onderzoek naar de wordingsgeschiedenis –, de regio verder helpen om de relatie tussen het natuurlijk systeem, de klimaateffecten en de wijktypologie (structuur) inzichtelijk te maken. Zo worden wél alle opgaven slim meegekoppeld. De gemeente wil de inzichten meteen toepassen bij de eerstvolgende rioleringswerkzaamheden in 2019 en daarbij dan ook de verschillende opgaven slim meekoppelen.

Van vragen naar aanbevelingen

De rondgang langs de verschillende regio’s leverde een hoop geleerde lessen en interessante inzichten op. Welke tips en aanbevelingen ziet het Klimaatadaptatie Adviesteam voor andere regio’s?

Een heldere rolverdeling afspreken

Wat regel je lokaal en wat doe je regionaal? In Zeeland leidde deze vraag tot een afwachtende houding binnen de regio. Wat gaat het Rijk doen? Wat mogen wij van ze verwachten? Daarnaast kampt het Zeeuwse samenwerkingsverband ook met veel kleine gemeenten die moeilijk tegen de complexiteit van de opgave zijn opgewassen; de eerste stap van *weten* is al lastig te maken, laat staan het voeren van een risicodialog om te bepalen wat de regio eigenlijk zou *willen*. Het Klimaatadaptatie Adviesteam hielp hier onder andere met een bustocht met twintig wethouders, afdelingshoofden en beleidsmedewerkers langs drie regionale opgaven, juist om de neuzen dezelfde kant op te krijgen. Tijdens deze bustocht is gesproken over: hoe te komen tot overzichtelijke samenwerkingsafspraken en tot een goede coördinatie van taken? Wie pakt wat op vanuit welke rol? En geldt die rolverdeling bij de aanpak van elk risico?

Zeeland was lang niet de enige regio die de vraag rondom rolverdeling aan het adviesteam stelde. Ook bij Voorne-Putten, Hart van Brabant, RIVUS en BOWA waren er twijfels over wie welk (deel)onderwerp moet oppakken en wat de verschillende verantwoordelijkheden zijn voor waterschappen, provincies, gemeenten en de landelijke overheid. Dat komt vermoedelijk doordat de rol afhankelijk is van de opgave en doordat alle opgaven van klimaatadaptatie samenhangen; oplossingen moeten dan ook in samen-

Voorbereiden op klimaatverandering is niet iets dat je 'eventjes erbij doet'

hang worden gezocht. Rijkswaterstaat is bijvoorbeeld verantwoordelijk voor dijkversterking, maar verhoogde dijken hebben gevolgen voor het achterliggende gebied. Daarbij zijn gemeenten niet verantwoordelijk voor dijken, maar wel voor de gevolgen van eventuele dijkdoorbraken; gezamenlijke besluiten zijn derhalve essentieel bij het klimaatbestendig maken van Nederland. Rollen hangen bovendien af van de aard van het risico. Op risico's met grote effecten wil de (rijks)overheid direct sturen. Kleine risico's met een kleine kans en klein effect vragen veel meer om zelfredzaamheid.

Het Klimaatadaptatie Adviesteam adviseert om eerst de verantwoordelijkheden goed samen te regelen. Al vanaf het moment dat de eigen en regionale opgaven helder in beeld zijn, is een gesprek hierover mogelijk. Daarnaast moet elke organisatie ook de eigen verantwoordelijkheid nemen voor klimaatadaptatie en dit bestuurlijk vastleggen. Uit de verschillende adviestrajecten blijkt dat klimaatadaptatie vaak wordt 'meegepakt', terwijl het onderwerp volgens het adviesteam duidelijk een eigen trekker nodig heeft. Eigenaarschap voor klimaatadaptatie ontbreekt in de meeste regio's. De wil is er wel bij de verschillende betrokkenen, maar de verantwoordelijkheid wordt niet opgepakt. Daarom adviseert het Klimaatadaptatie Adviesteam een aparte ambtelijke én bestuurlijke trekker voor klimaatadaptatie in de DPRA-werkregio's, wiens taak helder staat

vastgelegd en dat het onderwerp bestuurlijk is verankerd. Voorbereiden op klimaatverandering is immers niet iets dat je 'eventjes erbij doet'. Daar is tijd en aandacht voor nodig, een integrale kijk op de problematiek en erkenning door bestuur én management is dus belangrijk. Zo'n trekker voor klimaatadaptatie moet de nodige processvaardigheden, het netwerk en een brede kijk hebben en de verschillende thema's waarover klimaatadaptatie gaat – het verkleinen van risico's van wateroverlast, overstromingen, hittestress én droogte – in samenhang zien en kunnen verbinden. De trekker moet zich ook kunnen bewegen binnen de ambtelijke organisatie en mensen kunnen enthousiasmeren en inspireren. Langzaam moet het onderwerp klimaatadaptatie zo gaan leven binnen de organisatie. Maar zo'n trekker vanuit de individuele gemeentes vinden, kan best lastig zijn. Het gaat immers om een specifieke set vaardigheden in combinatie met een bepaalde expertise.

Anderen meekrijgen met tijd én aandacht

Waar het Klimaatadaptatie Adviesteam ook komt, duidelijk is dat het onderwerp klimaatverandering leeft. Onder de direct betrokken partijen is duidelijk veel energie aanwezig om daadwerkelijk aan de slag te gaan. Desondanks blijkt betrokkenheid een veelgehoord obstakel: hoe krijg je anderen mee? Daarvoor klopten zowel As50+, Zeeland, Maas en Mergelland als Friesland aan bij het adviesteam. In de praktijk blijkt dat een uitnodiging voor het bijwonen van een presentatie over het onderwerp al genoeg animo oplevert binnen organisaties. Ofwel: ook bij andere beleidsdisciplines is interesse en enthousiasme voor klimaatadaptatie. Het gaat dus erom dat die disciplines daadwerkelijk uitgenodigd worden, maar ook dat het onderwerp klimaatadaptatie standaard op de agenda komt, op alle beleidstafels ligt en een vast onderdeel vormt bij visie- en planvorming in projecten. Daarvoor is, net als bij de betrokkenheid van interne partijen, een duwtje in de rug nodig. Het onderwerp moet actief neergelegd en gewaarborgd worden.

REGIO LEIDEN

Fred Goedbloed, beleidsadviseur Ruimte, gemeente Leiden
 "Als je met de Omgevingsvisie aan de slag gaat, kom je vanzelf op de grote vragen. Hoe ziet Leiden eruit in 2040? We worden omgeven door vier meren en doorkruist door de Rijn; hoe loopt dan het water? Dan kom je erachter dat je die kennis niet hebt en ga je met partijen praten die dat wel weten. Door die Omgevingsvisie zijn we opgaven gaan combineren en aan de slag gegaan met klimaatadaptatie. Want als je de grond openhaalt, dan doe je dat het liefst één keer en dus meteen goed. Wat kun je dan meepakken? Daarvoor hebben we ook de kennis van het advies-team ingeschakeld. Het risico bij klimaatadaptatie is dat je verzandt in meer willen weten, in blijven onderzoeken wat mogelijke risico's zijn. Maar je moet ook in actie komen. Daarom zou ik de rioleringswerken als uitgangspunt nemen; elk jaar moet je je meters blijven maken en dat betekent dat je toch al de grond openhaalt. Wat kun je dan meepakken?"

Klimaatadaptatie moet dus nog écht tussen de oren komen en landen als een automatisch denkkader. Bij bewoners, bedrijven en instellingen, maar ook bij gemeenten, provincies en waterschappen zelf.

Dit automatisch denken aan klimaatbestendigheid – en daarmee de eerste stap van het *weten* – heeft tijd nodig. Bij de tien regio's blijkt dat binnen de ambtelijke organisatie structureel die tijd nu nog ontbreekt. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de gesprekken met Hart van Brabant. Daar wordt een vicieuze cirkel ervaren: "De politiek vraagt om het oppakken van klimaatadaptatie, maar degene die erover moet nadenken heeft het te druk en krijgt geen tijd en budget van het management om het écht op te pakken."

Om bewoners mee te krijgen, benadrukt het Klimaatadaptatie Adviesteam de laatste inzichten vanuit de gedragspsychologie. Mensen weten dat er een probleem is, maar zien het als te groot en te complex en hun eigen aandeel daarin als praktisch nutteloos. Dat is te overbruggen door een aanpak waarbij we met positieve voorbeelden en projecten het juiste gedrag tonen, stimuleren om zo te komen tot de juiste houding en kennis bij bewoners, bedrijven en instellingen. Daardoor kunnen **kleine daden uitgroeien** tot het gewenste klimaatadaptatiedenken en -doen. Ook hier biedt synergie meerwaarde: combineer de boodschap met alle relevante beleidsterreinen en opgaven, zoals ruimtelijke ordening, aardgasvrij en de energietransitie. Benader het onderwerp als een gedeelde zorg voor alle bewoners, bedrijven en instellingen en leg de focus juist op moeilijk bereikbare doelgroepen. Want zeker deze mensen gaan niet spontaan hun huis verbouwen. Zij hebben eveneens dat duwtje in de rug hard nodig. En wees daarbij helder: dit is wat wij als overheid doen en dit moet u zelf doen. Verwachtingsmanagement is dus hard nodig.

Koppelen van stresstesten en opgaven

Volgens het adviesteam is het essentieel dat gemeenten, provincies en waterschappen beginnen met voldoende tijd nemen om alle drempels in de regio goed te identificeren. Nog voordat wordt overgegaan op het *willen*-aspect, dat wordt bepaald via de risicodialogen, moet goed worden nagedacht over de geïnventariseerde kennis uit de stresstesten en klimaatateliërs: *weten* we wel voldoende en waar ervaren we 'drempels'? Begrijpen we allemaal écht wat de belangrijkste klimaatrisico's zijn voor onze regio? Uit de gesprekken en trajecten met de verschillende spelers blijkt immers dat een eerste stresstest wel inzicht geeft, maar vaak te beperkt of onvoldoende uitdiepend is om effectief besluiten hierop te baseren en ambities te formuleren. Bij twee adviestrajecten ging het precies om deze stap: hoe kom ik van stresstest naar ambitie en visie? Uit het voor-

REGIO RIVUS

Freddy ten Kate, senior adviseur Riolerings en Water, gemeente Deventer

"In Deventer hebben we met 100 millimeter regen op één dag al een live stresstest ervaren in 2010. Daarna hebben we lokaal op kleine schaal meteen werk gemaakt van klimaatadaptatie op het gebied van wateroverlast. Nu koppelen we dit onderwerp meteen mee als we toch al onderhoud aan de openbare ruimte plannen. Want zo kun je sneller echt stappen maken. Door de externe blik van het adviesteam is het ook duidelijker geworden dat we als regio een West-Overijsselse samenwerkingsorganisatie nodig hebben die breder is dan alleen de (afval) waterketen. Want dat is de focus van het samenwerkingsverband RIVUS. We schakelen sowieso graag externe experts in voor hun kennis en frisse blik; met Tauw ontwikkelen we bijvoorbeeld ook een meerjarig rioleringsplan en met RIVUS doen we mee met het onderzoek Hittebestendige stad van de Hogeschool van Amsterdam. Het liefst zien we daarom ook meer casusvorming: wat betekent klimaatadaptatie voor je inrichting? Door samenwerken kunnen we een stuk sneller werk maken van klimaatadaptatie, mits daar voldoende middelen voor beschikbaar komen."

beeld van A50+ blijkt dat het koppelen van verschillende stresstesten van gemeenten in regionaal verband helpt om tot gezamenlijke, regionale ambities te komen. Het regionaal bespreken van stresstestresultaten in regionale risicodialogen – precies zoals de DPRA-ambities voor schrijven – lijkt dus een goede basis om de opgaven en agenda's op elkaar aan te sluiten. Het is bovendien noodzakelijk de gemeentelijke opgaven te kennen, maar ook om oplossingen op (boven)regionaal niveau te bespreken. Het

aanleggen van een park tussen twee gemeenten kan bijvoorbeeld een slimme toevoeging zijn aan de hittebestendigheid en wateropvang van twee steden.

De lokale risicodialoog is ook onderdeel van het antwoord op de vraag die Leiden en Groningen aan het adviesteam stelden: hoe combineren we de woningbouwopgave met klimaatadaptatie? Want ook bij de verstedelijking is het belangrijk om in lokaal verband overleg te plegen. Wie een nieuwe wijk gaat bouwen, haalt daarmee misschien een belangrijk waterreservoir of koel en schaduwrijk gebied weg uit de omgeving.

In Groningen heeft het adviesteam ingezoomd op de herontwikkeling van het Suikerfabriekterrein. Met een hoogtekkaart en toekomstscenario's is gewerkt om de transformatie ook vanuit klimaatadaptief oogpunt te bekijken: fungeert dit gebied als het afvoerputje van de omgeving? Waar gaat het water heen als we hier bouwen? En biedt een koppeling met het nabijgelegen stadspark kansen als groengebied met koelere plekken?

Het adviestraject hielp Groningen om te gaan met klimaatverandering bij nieuwbouwplannen, bijvoorbeeld door het bepalen van welke uitgangspunten van belang zijn voor de stedenbouwkundige opzet en het structuurplan. De opgedane kennis wordt ook ingezet bij andere locaties in de gemeente en bij strategische keuzes die bijvoorbeeld in de Omgevingsvisie worden gemaakt, met telkens als hoofdvraag: hoe kunnen we onze groeiende en compacte stad zodanig ontwikkelen dat deze ook toekomstbestendig is én leefbaar blijft?

Volgens het Klimaatadaptatie Adviesteam vormt elke ruimtelijke ontwikkeling dan ook een mooie aanleiding om aan de slag te gaan met de klimaatbestendigheid van de regio of stad; het 'meekoppelen' van klimaatadaptatie als natuurlijke houding bij werkzaamheden. Maatregelen verbinden met andere opgaven kan bovendien kosteneffectiever werken. Denk aan het vernieuwen van riolen, verbeteren van de bereikbaarheid en het creëren van aard-

REGIO HART VAN BRABANT

Petra Mackowiak, beleidsmedewerker water, gemeente Tilburg

“We waren vastgelopen. Na de stresstest hadden we klimaateliers georganiseerd, maar daarna stonden we stil: hoe nu verder? Met het adviesteam hebben we samen ontleed hoe dat kwam. Wat waren de drempels, kansen en knelpunten, zowel lokaal als regionaal? Aan de motivatie lag het niet en alle neuzen stonden netjes dezelfde kant op. Maar zowel bestuurlijk als ambtelijk bleek er een gebrek aan eigenaarschap en dat zorgde voor de passiviteit; je gaat elkaar aan zitten kijken en wachten totdat de ander in actie schiet. En dat werkt natuurlijk niet. We hebben een ambtelijke en een bestuurlijke trekker om tempo erin te krijgen, maar het blijft een worsteling. Want klimaatadaptatie doe ik nog steeds ‘erbij’. Eigenlijk wil je inderdaad die aparte trekker met slagkracht aanstellen, zoals het adviesteam ook adviseert, om écht stappen te zetten. Maar zolang we nog niet die capaciteit en middelen hebben, is dit de realiteit.”

gasvrije wijken. Zo’n integrale aanpak sluit meteen aan bij de intentie van de Omgevingswet. Klimaatadaptatie kan daarmee meteen verankerd en verknoot worden met opgaven zoals de energietransitie, de verstedelijkingsopgave en duurzame mobiliteit in een integrale Omgevingsvisie. Werken in de openbare ruimte zijn bovendien momenten waarop de betrokkenheid van bewoners, bedrijven en instellingen groter is. Juist dan kan het onderwerp klimaatadaptatie goed meegepakt worden.

Inzetten op duurzame samenwerking

Uit de adviestrajecten van het Klimaatadaptatie Adviesteam blijken nog veel vraagtekens rondom klimaatadaptatie. Sommige regio’s focussen zich bijvoorbeeld vooral nog op de stap van het *weten*. Wat houdt klimaatbestendigheid in al haar breedte in? Wat zijn de eigen en regionale opgaven? Anderen vertalen die kennis langzaam, via risicodialogen, in ambities en besluiten wat ze *willen* bereiken. Waarmee gaan we eerst aan de slag? Een enkeling begeeft zich al op het *werk*-terrein en maakt bouwplannen om bijvoorbeeld een aardgasvrije én klimaatbestendige wijk aan te leggen. Het belangrijkste inzicht dat het adviesteam heeft opgedaan, is dat een goede samenwerking essentieel is bij elke stap van het proces. Dat begint bij een heldere rolverdeling; gemeenten, waterschappen en provincies moeten precies weten welke rollen en verantwoordelijkheden zij hebben. Spreek daarom eerst samen af wie wat doet en waarom. Pak de opgaven in samenspraak aan, anders loop je het risico het probleem slechts te verschuiven – het klimaat houdt immers niet op bij de gemeente- of provinciegrenzen. Het is ook essentieel dat we onze kennis, inzichten en aanpakken delen. Zodat iedereen weet wat er gebeurt en daarop kan inspelen of daarvan kan leren.

Nederland klimaatbestendig maken is daarnaast een proces van lange adem. We kunnen niet met een aantal simpele ingrepen ons land in één keer klaarstomen voor langdurig droge, warme en schijnbaar idyllische zomers – die weliswaar worden onderbroken door tropische regenbuien. En met de maatregelen die we nu nemen, zijn we er straks ook niet. Klimaatadaptatie moet immers de nieuwe norm en klimaatbestendigheid moet dus een standaard onderdeel worden in lokaal en regionaal beleid en handelen. Nu én straks. Dat betekent ook dat samenwerking landelijk, regionaal en lokaal binnen gemeenten én met bewoners, bedrijven en instellingen van lange duur is. We werken niet ‘nu even’ samen voor droge voeten en behaaglijke woningen straks; dit is een permanente inspanning en

samenwerking. Zet daarom ook in op een goede en duurzame samenwerking. Het sleutelwoord daarbij is transparantie: bespreek ieders belangen en verdiep je in de positie van andere partijen, leg de gezamenlijke ambities en de taakverdeling vast – zorg daarbij voor flexibiliteit en evenwicht in belasting – en zorg voor een goede en heldere communicatie. En juist omdat het klimaat niet ophoudt bij de grenzen op papier: sta open voor nieuwe ideeën en initiatieven van collega’s, bewoners, bedrijven en instellingen. En deel die goede voorbeelden met de rest van Nederland via www.ruimtelijkeadaptatie.nl. Want alleen samen zorgen we ervoor dat we ook in de toekomst prettig kunnen wonen in Nederland.

Ondersteuning nodig?

Het Klimaatadaptatie Adviesteam – bestaande uit Tauw, ORG-ID en Platform31 in consortium met AT Osborne, Deltares, GrondRR, H2Ruimte, Hydrologic, Klimaatverbond Nederland, Stadsstromen, Tygron en HvA – deelt in opdracht van het Deltaprogramma RA de opgedane praktijkkennis op het kennisportaal www.ruimtelijkeadaptatie.nl.

Om opgedane praktijkervaringen te verbinden met de kennis over klimaatadaptatie, is in het voorjaar van 2018 Samen Klimaatbestendig opgericht, als onderdeel van het Deltaprogramma RA.
Meer informatie op www.samenklimaatbestendig.nl.

Vormgeving Atoplus ontwerp en illustratie

Kennisportaal
Ruimtelijke Adaptatie

PLATFORM31
kennis van stad en regio

ORG-ID

 Tauw